

AMERİKAN BOARD'UN KURULUŞU, TEŞKİLATLANMASI VE OSMANLI DEVLETİ'NDE KURDUĞU MİSYONLAR

Doç. Dr. Ayhan ÖZTÜRK

Erciyes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, KAYSERİ
ayhano@erciyes.edu.tr

Öz

Amerikalı misyonerlerin ilk faaliyet alanları olan Kızılderililerden kopup dış misyonlara ilgi göstermeleri ancak 1810'da Amerikan Board'un (*American Board of Commissioners for Foreign Missions*) kurulmasıyla olmuştur. Board Teşkilatı Osmanlı Devleti'nde de misyonlar oluşturarak devleti ağ gibi sarmıştır. Osmanlı Devleti'ni Batı Türkiye Misyonu; Doğu Türkiye Misyonu ve Merkezi Türkiye Misyonu olarak üç kısma ayırmıştır. Amerikan Board Misyonları, yönetimde kolaylık sağlaması için misyonları da istasyonlara ayırmıştır. Bir misyonerin idaresi altında olan ve genellikle şehirlerde kurulan organizasyonlara istasyon denilmektedir. Amerikan Board, Osmanlı topraklarında sürdürmüş olduğu faaliyetlerde genellikle İngiltere tarafından desteklenmiş ve İngiltere'ye ait Protestan misyonerlik örgütleriyle ortaklaşa çalışmalar yürütmüştür. Osmanlı Devleti son yüzyılında misyonerler tarafından istilaya uğramıştır. Gerilemenin her alanda hissedildiği bu yüzyılda dışarıdan ve içeriden Osmanlı Devleti yıpratılmıştır. Osmanlı Devleti dış ve iç tehditlere maruz kalmıştır. Bu sıkıntılı dönemleri fırsat bilen misyonerler Osmanlı alanına hızlı bir giriş yapmıştır.

Amerikan misyonerler Anadolu'ya ayak bastıktan hemen sonra eğitim faaliyetlerine girişmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin hemen her bölgesinde okullar açmışlardır. Harput Amerikan Koleji, Milletlerarası İzmir Koleji, Merzifon Amerikan Koleji, Tarsus Amerikan Koleji (Tarsus Saint Paul Enstitüsü), Bursa Amerikan Koleji, Antep Amerikan Koleji, İstanbul Robert Koleji, İstanbul Amerikan Kız Koleji bu okulların Anadolu'da önemli etki yapmış olanlarıdır.

Anahtar Kelimeler: Amerikan Board, Protestan, Misyonerlik, Türkiye

THE ESTABLISHMENT OF THE AMERICAN BOARD AND ITS MISSIONS IN THE OTTOMAN EMPIRE

Abstract

After leaving the mission movements among the Indians, the American (ie. formally USA) missionaries interested in abroad mission firstly after establishing *American Board of Commissioners for Foreign Missions*, in 1810. The Board organization has made a mission net in the Ottoman country, too. In this country they classified their mission network in three regions; The Mission of Western Turkey, The Mission of Eastern Turkey and The Mission of Central Turkey. The missions of the American Board have divided missions into different stations in order to work easier and more fruitful. The station is an organisation established generally in the cities under a missionary. The American Board

was supported by the British missionaries in the mission movements in the Ottoman Country, and they collaborated with the British Protestant mission organisations. In his last century, the Ottoman State was occupied by the missionaries from different countries of Europe. In this century when regression on every branches of the state was being felt, the Ottoman State has been demolished by the foreign and internal powers. The state has been internally and externally threatened. In this embarrassing term, the missionaries massively occupied the Ottoman country.

Soon after the missionaries arrived in Turkey, they started activation of training and education. They opened schools almost in every regions of the Ottoman State, such as Harput American College, Izmir International College, Merzifon American College, Tarsus American College (Tarsus Institute of Saint Paul), Bursa American College, Antep American College, Istanbul Robert College and Istanbul American College for Girls,

Key Words: Turkey, American Board, Protestantism, Missionary.

Giriş

Hıristiyanlık inancı içerisinde çeşitli mezheplerden misyonerler, hem Müslüman ülkelere hem de Osmanlı topraklarına gelmişlerdir. Hıristiyan misyonerler için kendilerince kutsal olarak niteledikleri Osmanlı Devleti sınırları içerisinde kalan yerler, ilk etapta yayılma alanı olarak belirlenmiştir. Amerika'da kurulan ve kısa adı ABCFM (*American Board of Commissioners for Foreign Missions*) olan Amerikan Board örgütü de aynı şekilde Osmanlı topraklarının neredeyse tamamında faaliyet göstermiş olan bir misyonerlik örgütüdür.

19. yüzyılın tamamında ve sonrasında Osmanlı topraklarında faaliyet göstermiş olan Amerikan Board Örgütünün temelleri 19. yüzyılın başında ABD'nin New England bölgesinde atılmaya başlanmıştır. 1800'lü yılların başlarında New England bölgesinde meydana gelen dini canlanmanın vermiş olduğu etki ile Dartmouth, Williams ve Amherst gibi kolejlerde eğitim görmüş dini anlamda istekli bir gurup ortaya çıkmıştır. Bahsi geçen gurubun kadınlar kanadının çoğunluğunu ise South Hadley'deki Mount Holyoke Kız Ruhban Okulu'nda (*Female Seminary*) öğrenim görmüş kızlar teşkil etmiştir. Fakat gerçekte Amerikan Board'u oluşturan kimseler ise bir kısım Williams Koleji öğrencileri olmuştur¹.

1.1. Amerikan Board'un Kuruluşu ve Teşkilatlanması

Amerikan Board örgütündeki ilk filizlenme ise gayet ilginç bir biçimde olmuştur. 1806 yılında Williams'a gelmiş olan 23 yaşındaki Samuel J. Mills kendisini dinsizler üzerine misyonerlik yapma görevine adanmış küçük bir gurubun lideridir. Söylentiye göre Mills ve okuldan dört arkadaşı Ağustos ayında ani bir yağmur esnasında yakınlardaki bir saman yığınının altına sığınmışlar ve bu esnada "*Asya 'daki ahlaki çöküntü*" hakkında konuşmuşlar ve bu konuşma esnasında hem Asya paganları hem de Müslümanlar üzerine misyoner gönderme kararı

¹ Frank Andrews Stone; **Academics For Anatolia**, University Pres of America, London 1984, s.3.

almışlardır².

1808 yılına gelindiğinde Mills ve arkadaşları kendilerini yabancı misyonlara adanmak üzere gizli Brethren Cemiyeti (Society of Brethren)'ni tesis etmişlerdir. Bu guruptan dört kişi mezuniyet sonrası Andover Ruhban Okulu'na gitmişler ve burada da Amerikan Board'un kuruluşunu hazırlayacak olan misyonerlik gurubunu teşkil etmişlerdir. Samuel Nott, Adoniram Judson ve Samuel Newell gurubun önde gelen isimlerindendir.

Amerikan Board'ın Dünya çapında bir misyonerlik çalışması başlatabilmesi için henüz yeterli bir altyapısı yoktur. Üst yönetim kurulu (*Prudential Commiıtee*), Judson'ı Londra Misyoner Cemiyeti ile bağlantı kurması ve misyoner eğitiminde bahsi geçen cemiyetten destek istemesi için Londra'ya göndermeyi kararlaştırmıştır. 1811 Mayıs'ında Londra'ya ulaşan ve Londra Misyoner Cemiyeti'yle görüşmelerde bulunan Judson'un isteği İngilizler tarafından reddedilmiştir İngilizlerin teklifi ise Judson ve arkadaşlarının Londra Misyonerlik Cemiyeti'nin adı altında misyonerlik çalışmalarını sürdürdüğü³.

Amerikan Board Dünya çapında misyonerlik faaliyetleri yürütmüştür. Osmanlı toprakları ise Amerikan Board çalışma alanına ilk olarak 1819 yılında girmiştir. Teşkilat dünyada da büyük ve organize bir yere sahiptir.

1810 yılında birkaç genç öğrenci tarafından temelleri atılmış olan ABCFM örgütü zamanla birçok kıtada ve onlarca ülkede misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuştur. Amerikan Board misyonerleri gitmiş oldukları her ülkede şartlar gereğince politikalar üretmek amaçlarına ulaşmak için çeşitli alalarda yeni kurumlar inşa etmiştir. Özellikle eğitim, sağlık ve dinî alanlar üzerinden propaganda çalışmalarında bulunmuş olan Amerikan Board misyonerleri yine birçok ülkede yetimhaneler açmış ve hayrathaneler kurarak Protestanlığı yaymak istemişlerdir.

1910 yılına gelindiğinde Amerikan Board, Güney Amerika'dan Asya'nın en doğusuna kadar bir çok kıtada ve ülkede tam 20 misyon bölgesi oluşturmuştur. Amerikan Board'un Osmanlı topraklarında oluşturduğu misyonların haricinde teşkilatlanmalar oluşturarak faaliyet gösterdiği Dünya genelindeki başlıca misyonları ve bunların kuruluş tarihleri şöyledir⁴.

Afrika :

1835; Güney Afrika Zulu Misyonu

1880: Orta Batı Afrika Misyonu

1893: Rhodesian Misyonu

Asya:

1869; Japon Misyonu

² Stone; *Academies For Anatolia.*, s.4.

³ William. E. Strong; *The Story Of The American Board*, The Pilgrim Press, Nonwood 1910, s. 7-10.

⁴ Strong; a.g.e., s. 496-497.

1852: Micronesia Misyonu

1903: Filipinler Misyonu

Hindistan:

1813: Marathi Misyonu

1816: Ceylan Misyonu

1834: Madura Misyonu

Çin:

1847: Foochow Misyonu

1854: Kuzey Çin Misyonu

1882: Shansi Misyonu

1883: Güney Çin Misyonu

Avrupa:

1872: İspanya Misyonu

1872: Avusturya Misyonu

Güney Amerika:

1872: Meksika Misyonu

1910 yılında Amerikan Board'un Osmanlı topraklarında kurmuş olduğu dört ayrı misyon bölgesiyle birlikte Dünya genelinde oluşturmuş olduğu misyon bölgelerinde toplam 102 istasyon ve bunlara bağlı 1329 dış istasyondan olmuştur. Yine aynı yıl Amerikan Board'un misyon bölgelerinde çalıştırdığı toplam Amerikalı eleman sayısı ise 600 iken çalıştırılan yerli eleman sayısı ise yaklaşık 5000'e yakındır.

Bahsi geçen dönemde Amerikan Board, dini çalışmalarını toplam 568 kilise ve 1722 ibadet yeri ile sürdürmektedir. 1910 yılında toplam kilise üyesi 73 bine ve ibadet yerlerindeki katılımcı sayısı ise 160 bine ulaşmıştır.

Amerikan Board'un 1910 yılı içerisinde özel önem verdiği eğitim faaliyetlerine bakıldığında, bu alanda da oldukça önemli bir mesafe kat etmiş oldukları gözlerden kaçmamaktadır. Amerikan Board'a ait misyonlarda faaliyet gösteren ruhban okullarının ellerinde İncil, dini risaleler ve çeşitli propaganda yayınlarıyla Ermeni evlerine giderek kadınlarla birebir görüşmelerde bulunmuşlar ve onları Protestanlığa davet etmişlerdir. Amerikan Board misyonierleri diğer bölgelerde de kadınlar arasında buna benzer faaliyetlerde bulunmuşlardır. Ev ziyaretleri onların başvurduğu önemli stratejilerinden birisidir. Bir kişinin bile Protestan olması için misyonierlerin gösterdikleri çaba inanılmaz boyuttadır.

Amerikan Board misyonierleri genel olarak ilk önce merkez istasyonda gerekli alt yapı çalışmalarını tamamlamış ve bundan hemen sonra düzenlenmekte olan seyahatler neticesinde merkez istasyona bağlı dış istasyon

örgütlenmeleri oluşturulmuştur. Dış istasyonların oluşturulması esnasında dikkat edilen bazı hususlar vardır. İlk olarak örgütlenmenin oluşturulacağı yerde yapılan geziler esnasında bir anlamda nabız yoklaması yapılmıştır. Misyonerler böylece gerekli şartların mevcut olduğuna kanaat getirdikleri yerleşim yerlerinde, okul veya vaaz yeri açarak, hemen bir dış istasyon oluşturmaya çalışmışlardır.

Bir dış istasyon oluşturulması için önemli şartlardan birisi halkın misyonerlere yaklaşım tarzı olmuştur. Halkın arasına girerek onların Protestanlık mezhebine olan ilgilerini ölçmeye çalışan misyonerler, halkın gösterdiği tutum karşısında dış istasyon oluşturma hususunda karar vermişlerdir. Örneğin Bursa istasyonuna bağlı Demirtaş'ta bir dış istasyon oluşturulmasına karar vermişlerdi. Çünkü burada bulunan Rum milleti Amerikalı misyonerlere sıcak davranışlardır.

Dış istasyonlar oluşturulurken göz önünde bulundurulmuş bir diğer nokta yerel halk arasında bulunan azınlık nüfusudur. Amerikan Board misyonerleri Osmanlı topraklarında özellikle Rum ve Ermeni nüfusun yoğun olduğu yerlere ayrı bir ilgi göstermiş ve buralarda sürdürülen faaliyetler bölgesel olarak daha da yoğun bir hale getirilmiştir. Zamanla Ermenilerin asıl hedef kitle haline gelmesiyle birlikte Ermeni nüfusun bulunduğu çeşitli yerleşim yerlerinde dış istasyonlar teşkil edilmiştir.

Amerikan Board misyonerlerinin Osmanlı topraklarında uygulamış oldukları yöntemlere bakıldığında başta eğitim, sağlık, yardım çalışmaları ve dini alanda gerçekleştirilen çalışmalar söz konusudur. Osmanlı toprakları üzerinde herhangi bir bölgeye gelerek yerleşen Amerikan Board misyonerleri ilk olarak dil öğrenimi çalışmalarını başlatmışlardır.

Bir taraftan yerel dilleri öğrenen misyonerler, diğer taraftan halk ile temas kurmaya çalışmışlardır. Amerikan Board misyonerleri bu noktada eğitim çalışmaları ile halk arasında bir konum edinmeye çalışmış ve başarılı da olmuşlardır. Amerika'dan getirdikleri öğretmenlerle başarılı olmaya çalışmışlardır. Açmış oldukları eğitim kurumlarında ilk olarak okuma ve yazma gibi temel düzeyde eğitim verilmiştir. Birçok ilde Anaokulu da açtıkları görülmüştür. Teoloji okulu açtıkları bölgelerde de kendileri için çalışacak papaz ve rahip

Yatılı okullar aracılığıyla da ileriye dönük vasıflı kız ve erkek öğrenciler yetiştirilmiştir. Belirli bir öğrenci potansiyelinin oluşmasıyla ülke genelinde daha üst seviyeli okullar yani kolejler açılmıştır. Bazı öğrencileri de Amerika'ya göndermişlerdir. Bu okulların mezunları ise bir taraftan ülke genelindeki misyon okullarının öğretmen açığını kapamış diğer taraftan hem ABD'de hem de başka ülkelerde Amerikan Board adına hizmetlerde bulunmuşlardır.

Osmanlı topraklarında Amerikan Board misyoneri eşleriyle birlikte faaliyet göstermişlerdir. Misyonerler aileleriyle birlikte Anadolu'nu her yerine dağılmışlardır. Kadın Misyonları Örgütü (Women's Board of Missions) ise özellikle kız çocuklarının yetiştirilmesinde büyük çaba göstermiştir. Açılan kız yatılı

okullarına öğretmen ve maddi destek sağlayan bu örgüt yetim kızları da Protestan yapmaya çalışmıştır.

Amerikan Board misyonerlerimde sürdürülmüş olan eğitim çalışmalarının yanında diğer önemli girişimleri yetimhanelerin açılmasıdır. Antep, Maraş, Bursa ve Harput gibi yerlerde birer yetimhane kurmuşlardır. Yetimhane çalışmalarında hitap edilen kitle her ne kadar eğitim çalışmalarındaki gibi geniş olmasa da misyonerler adına oldukça verimli bir kitleydi. Çünkü çaresiz ve yardıma muhtaç durumda bulunan çocuklar misyonerlerce sağlanan yardım karşılığında kolay bir biçimde istenilen yöne çekilebiliyordu. Bursa yetimhanesinde kızlara ilahi okutulduğu ve Protestanlığın ilkelerinin öğretildiği görülmüştür.

Yetimhane çalışmalarıyla birlikte Amerikan Board misyonerlerince uygulanan bir diğer misyonerlik faaliyeti ise basın yayın alanında uygulanmıştır. Misyonerler zaman içerisinde Malta, İzmir, İstanbul, Beyrut, ve Antep'te bulundurulmuş olan matbaaları aracılığıyla çok miktarda baskı yapmışlardır. İlk dönemlerde Malta ve daha sonra İzmir matbaalarınca yapılan baskılar misyonerlerin Osmanlı topraklarında örgütlenme aşamalarında oldukça önem sahibidir. Binlerce İncil basılmış ve dağıtılmıştır.

1840 yılında İzmir matbaasında yaklaşık 8 milyon, 1841 yılında ise 14 milyon sayfa baskı yapmıştır. Basılı malzemeler kitap ve risale şeklinde halka seyyar kitap satıcıları tarafından dağıtılmıştır. Birçok dilde basılmış olan yayın malzemeleri yerel halkın etkisini çekmeyi başarmıştır. Bununla birlikte Amerikan Board misyonerleri açmış oldukları istasyonlarda birçok alandan kitapların oluşturduğu birer kütüphane de bulundurmışlardır.

Bir yandan dini içerikli yayın malzemelerinin dağıtılması diğer yandan açılan ibadet yerleri aracılığıyla yapılan Protestanlık propagandaları neticesinde belirli bir gurubun sempatisini kazanan Amerikan Board misyonerleri dini alandaki faaliyetlerini aşamalı bir şekilde yoğunlaştırmıştır. Verilen vaazlar ve ev ziyaretleri de dinî çalışmalar içerisinde yer almıştır.

Amerikan Board tarafından Osmanlı topraklarında misyonerlik amaçlı kullanılan bir diğer saha ise sağlık faaliyetleri olmuştur. Misyonerler kendilerine bu alanda yine Hz. İsa'nın tanrısal gücünü kullanıp hastalan iyileştirmesini referans alarak çalışmalarını bu temel üzerinde yoğunlaştırmışlar ve aciz durumdaki insanları etkilemeye çalışmışlardır.

Osmanlı topraklarında sağlık alanında faaliyet göstermiş olan ilk Amerikan Board misyoneri Dr. Asa Dodge 1833 yılında Beyrut'ta çalışmalara başlamıştır. Bunun haricinde Dr. Cornelius Van Dyke, Dr. Azariah Smith, Dr. Asakel Grant, Dr. Henry Lobdell ve Dr. George E. Post Amerikan Board adına sağlık hizmetlerinde bulunmuş misyonerlerden bazılarıdır. Zamanla bazı istasyonlarda klinik ya da hastaneler açılmış ve buralarda organize bir şekilde sağlık çalışmaları sürdürülmüştür.

Amerikan Board misyonerleri ilk hastanelerini Antep, Talas (Kayseri), Mardin ve Van istasyonlarında açmışlardır. İlerleyen zamanlarda ise İstanbul, Merzifon, Sivas, Harput ve Diyarbakır'da da birer hastane açmışlardır. Bahsi geçen bu misyoner hastanelerine hem gayrimüslim hem de Müslüman halk tedavi amaçlı başvurmuştur⁵.

Amerikalı misyonerlerin ilk faaliyet alanı alanları olan Kızılderililerden kopup dış misyonlara ilgi göstermeleri ancak 1810'da Amerikan Board'un kurulmasıyla olmuştur. Amerikalıların Osmanlı toprakları üzerindeki faaliyetlerini yürüten teşkilat Amerikan Board Teşkilatıdır. Amerika'daki misyoner teşkilatlanmaları, tarih sırasına göre şöyledir:

- 1- American Board of Commissioners for Foreign Missions, 1810,
- 2- American Baptist Missionary Union, 1814,
- 3- Methodist Episcopal Missionary Society, 1819,
- 4- Board of Reformed Dutch Church, 1832,
- 5- Free- Will Baptist Foreign Missionary Society, 1833,
- 6- Presbyterian Board of Foreign Missions, 1833,
- 7- Protestant Episcopal Board of Missions, 1835,
- 8- Evangelical Lutheran Missionary Society, 1837,
- 9- Reformed Presbyterian and Associate Presbyterians, 1844,
- 10- Southern Baptist Board, 1845,
- 11- American Missionary Association, 1846,
- 12- American and Foreign Christian Union, 1850,
- 13- United Presbyterians, 1859,
- 14- American Church Missionary Society, 1860,
- 15- Southern Presbyterian Board, 1861⁶.

Görüldüğü üzere Protestan cemiyetlerinin sayısı 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren hızla artmıştır. Bu misyoner cemiyetleri ve misyonerler tüm dünyada Katoliklerin karşısına çıkmışlar, Osmanlı Devletinde özellikle etkili olan cemiyet Amerikan Board cemiyeti olmuştur.

ABCFM kısa zamanda tüm dünyada etkili bir misyoner teşkilatı haline gelmiştir. Afrika'da, Asya'da, Hindistan'da, Çin'de, Avrupa'da, Güney Amerika'da misyonlar oluşturmuştur. Bu misyonlarda birçok istasyon ve dış istasyon kurarak genişlemiştir.

Verilerden de anlaşıldığı üzere Board Teşkilatı tüm dünyada etkili olmuş bir misyonerlik teşkilatıdır. Bu teşkilatın yönetim merkezi Amerika'da Boston şehridir. Misyonerler gittikleri bölgelerde yaptıkları faaliyetleri raporlar tutarak

⁵ İdris Yücel; **Kendi Belgeleri Işığında Amerikan Board'ın Osmanlı Ülkesindeki Teşkilatlanması**, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri 2005, s. 25.26.

⁶ George E. White, **Bir Amerikan Misyoneri'nin Merzifon Amerikan Koleji Hatıraları**, (Çeviren; Cem Tarık Yüksel), İstanbul 1995, s. 14.

Boston'a yollamakta ve misyoner merkezide raporlara göre yıllık olarak misyonerlerin faaliyetlerini belirlemektedirler.

10 Temmuz 1906 tarihli Amerikan arşiv belgesinden anlaşıldığı üzere tüm dünyada etkili olan Board Teşkilatı Küçük Asya'da da etkili olmuştur. Küçük Asya'da Türk İmparatorluğu dışında da, İran, Bulgaristan, Mısır'da da Board çalışmaları genişlemiştir.

Türkiye, Suriye, Filistin, Arabistan, Mısır, Bulgaristan ve İran'da misyonlarında büyük değişimler vardır. Bu bölgelerde İdare editörü: Papaz Herbert M. Allen, İş ve Hazine Müdürü: Bay W.W. Peet., İş İdarecileri: Papaz S.W. Gentle Cackett, Bay Robert Speer, Papz James L. Barton çalışmaktadır⁷. Dünyayı saran Board Teşkilatı Türkiye'yi de misyonlara, istasyonla ve dış istasyonlara bölmüştür.

1.2. Board Teşkilatının Osmanlı Devleti'nde Kurduğu Misyonlar

Board Teşkilatı Osmanlı Devleti'nde de misyonlar oluşturarak devleti ağ gibi sarmıştır. Amerikan Board Teşkilatı Osmanlı Devleti'ni Batı Türkiye Misyonu; Doğu Türkiye Misyonu ve Merkezi Türkiye Misyonu olarak üç kısma ayırmıştır. Bunların yanında Bulgar Misyonu ve Suriye Filistin Misyonu ve Nasturi Misyonu da Osmanlı Devleti'nin içerisinde yer aldığı yıllarda Amerikan Board'un faaliyet sürdürdüğü alanlardan olmuştur.

Amerikan Board Misyonları, yönetimde kolaylık sağlaması için misyonları da istasyonlara ayırmıştır. Bir misyonerin idaresi altında olan ve genellikle şehirlerde kurulan organizasyonlara istasyon denilmektedir. Örneğin Trabzon, Batı Türkiye Misyonu'nun bir istasyonudur.

İstasyonda misyonerler tüm faaliyetleri yönetmektedir. Misyonerler sürekli ziyaretler düzenleyerek dış istasyonları denetlerler. İstasyonların yıllık raporlarını tutarak bilgi verirler. İstasyonun mali idari tüm işlerinden sorumludurlar. Misyonerler bu işleri yaparken yüklü maaşlarda almışlardır. Misyonerlerin maaşları dolar üzerindedir. Misyonerlerin maaşları istasyonda yaptıkları faaliyete göre verilmiştir. Protestan sayısının çok olduğu ve yoğun çalışma yapılan yerlerde ücret daha fazladır. Bursa'da 25.000 dolar iken Merzifon'da 73. 750 dolardır.

Çalışmaların boyutu iyice artınca köylere kadar Board misyonerleri gitmiştir. Köylerde bile kilise, ibadet yeri ve okullar açmışlardır. Misyonerler, bu köyleri düzenli olarak ziyaret ederek çalışmaları denetlemişlerdir.

Osmanlı devletinde Amerikalı misyonerler genelde üç misyon üzerinde etkili olmuşlardır.

1.2.1. Batı Türkiye Misyonu

⁷ P.A.B.C.F.M., Reel: 618 Belge No: 713.

Batı Türkiye Misyonu, Anadolu'nun büyük bir kısmını ele almaktadır. 1860 yılında bu misyonun istasyonları şöyle idi:

İstanbul
İzmir
Tokat
Kayseri
Bursa
Sivas
Yozgat
Bahçecik
Edirne⁸

Görüldüğü üzere Batı Türkiye Misyonu geniş bir alana yayılmaktadır. Bu alanda Amerikan Board Teşkilatı tüm bu illerde ve bu illerin ilçe ve köylerinde misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Merkez İstanbul yani başkent olmuştur.

1.2.2. Doğu Türkiye Misyonu

Doğu Türkiye Misyonu'nda Board Bugünkü Doğu Anadolu Bölgesi'nin tümü ve Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nin de bir kısmını kapsamaktaydı.

Bu misyonun istasyonları;

Erzurum
Harput
Mardin
Van
Bitlis'tir.

Doğu Türkiye Misyonunda 1900 yılında bu beş istasyona bağlı 97 uç istasyonda, 36'sı Amerikalı, 266'sı yerli toplam 302 görevlinin gözetiminde sürdürülen faaliyetlerde misyoner çalışmasının her türü sergilenmiştir⁹.

Doğu Türkiye Misyonunda özellikle Amerikalı misyonerler ilkokullar açmışlardır. Osmanlı Devletinde etkisini gösteren üç misyonun arasında en fazla ilkokul seviyesindeki okula sahip misyon, Doğu Türkiye Misyonu'dur¹⁰.

1.2.3. Merkezi Türkiye Misyonu

⁸ P.A.B.C.F.M., Reel: 582 Belge No:4 .

⁹ Uygur Kocabaşoğlu, **Anadolu'daki Amerika**, İmge Kitap Evi, 2000 Ankara, s. 117.

¹⁰ George E. White, a.g.e., s. 49-50.

Merkezi Türkiye Misyonunda misyonerlerin ana hedefi Ermeniler olmuştur. Bu misyonda yüksek okul seviyesine kadar çıkan eğitim çalışmaları yapılmıştır. Bu misyonun istasyonları şöyledir:

Antakya
Adana
Antep
Maraş
Urfa
Halep
Tarsus'tur¹¹.

Merkezi Türkiye Misyonu'nda eğitim, sağlık, yardım faaliyetleri üst boyuttadır. Misyonerlerin yoğun ilgi gösterdikleri misyonlardan birisi olmuştur. Osmanlı Devleti'nin sıkıntılı dönemlerinde misyonerler en fazla yardımı bu bölgelere yapmışlardır.

Amerikan Board, Osmanlı topraklarında sürdürmüş olduğu faaliyetlerde genellikle İngiltere tarafından desteklenmiş ve İngiltere'ye ait Protestan misyonerlik örgütleriyle ortaklaşa çalışmalar yürütmüştür. Almanya ve Hollanda'dan bazı misyonerlik örgütleri, Bağımsız İskoçya Kilisesi, İngiltere'ye ait İngiliz İncil Cemiyeti (British and Foreign Bible Society), Presbiteryen Kilisesine ait misyonerlik örgütü (Board of Foreign Missions of the Presbyterian Church), Türk Misyonlarına Yardım Cemiyeti (Turkish Missions Aid Society) ve bunların yanında Amerikan ve İngiliz İncil cemiyetleri, Amerikan Board ile birlikte dayanışma içerisinde olan kuruluşlardır.

Bu dönemde Amerikan Board misyonerleri için yardımlaşabilme veya bir şeyleri danışabilme adına Osmanlı Devleti sınırları içerisinde süreklilik kazanmış bir misyonerlik girişimi ya da resmiyet kazanmış bir misyonerlik örgütlenmesi yoktur.

Bu şartlar altında Fisk ve Parsons, ilk olarak İzmir'i geçici bir istasyon olarak düşünmüşler ve burada dil öğrenimi çalışmalarına başlamışlardır. Bu esnada misyoner Parsons, 1821 yılında kısa süreliğine Kudüs'te bulunmuş ve geri dönmüştür. Kudüs'te geçen iki yıl boyunca kendilerine bir basamak oluşturabilmek için çaba harcayan misyonerler daha önceki yolculukları dolayısıyla da bölge hakkında bilgi edinmişlerdir.

Amerikan Board misyonerleri bahsi geçen dönem içerisinde misyonerlik faaliyetinde bulunmaktan öte daha çok temel oluşturma mahiyetinde çalışmalar yapmışlardır. Osmanlı topraklarına ilk gelen misyonerler dil öğrenmek ve üzerinde misyonerlik faaliyetlerinde bulunacakları hedef toplulukları belirlemek için sıkı bir çalışma içerisine girmişlerdir. Nitekim bu dönemde aynı zamanda bölgeyi tanıma amaçlı turlar da düzenleyen misyonerlerden Fisk, İtalyanca ve Yunanca, King ise

¹¹ George E. White, a.g.e., s. 51-52.

Arapça öğrenmeye çalışmıştır.

Protestanlığın Türkiye'de yayılmasında Malta'da başlatılan basın yayın faaliyetlerinin çok büyük etkisi olmuştur, 1833 yılına gelindiğinde misyonerler adına politik durum eskiye nazaran düzelmeye başlamıştır ve artık matbaanın daha yakınlarla bir yerlere taşınması gündeme gelmiştir. Sonuç olarak Arapça malzemelerin Beyrut'a taşınmasına ve Suriye Misyonu için çalışmalara burada devam edilmesine karar kılınmıştır. Bunun yanında Türkçe, Rumca ve Ermenice malzemeler ise İzmir'e taşınmıştır.

Osmanlı Devleti son yüzyılında misyonerler tarafından istilaya uğramıştır. Gerilemenin her alanda hissedildiği bu yüzyılda dışarıdan ve içeriden Osmanlı Devleti yıpratılmıştır. Osmanlı Devleti dış ve iç tehditlere maruz kalmıştır. Bu sıkıntılı dönemleri fırsat bilen misyonerler Osmanlı alanına hızlı bir giriş yapmıştır.

Misyonerler; misyonlar, istasyonlar ve dış istasyonlar oluşturarak Osmanlı Ülkesinin hemen her yerinde faaliyetlerde bulunmuşlardır. İlk iş olarak toplumun yapısını incelemişlerdir. Osmanlı Devleti'nde Müslümanların Hıristiyanlaşmasının zor olduğunu düşünen misyonerler Gayrimüslimlerle ilgilenmeye karar vermişlerdir.

Misyonerlik kuruluşları sadece dini amaca hizmet eden kurumlardan oluşmamaktadır. Son derece sistemli ve uzun vadeli çalışan kurumlardır. Gittikleri ülkeleri ağ gibi saran misyonerlik teşkilatları dinin dışında tüm alanlarda çalışma yapmışlardır. Misyonerlerin faaliyetlerinde emperyalist amaçları ortaya çıkmıştır.

Misyonerler sosyal hayatın içinde olmuşlardır. Düğünler, ölümler, bayramlar, yiyecek çeşitleri, evcil hayvanlar, geçim kaynakları, yeraltı ve yerüstü zenginlikleri ile özel olarak ilgilenmişlerdir. Misyonerler kendilerini topluma benimsetmek için toplumun kurallarına uyarak dışlanmayı engellemek istemişlerdir. Osmanlı toplum yapısını çok iyi çözmüşlerdir.

Eğitim faaliyetleri misyonerlerin özel önem verdikleri diğer faaliyetlerden birisi olmuştur. Amerikan misyonerler Anadolu'ya ayak bastıktan hemen sonra eğitim faaliyetlerine girişmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin hemen her bölgesinde okullar açmışlardır. Harput Amerikan Koleji, Milletlerarası İzmir Koleji, Merzifon Amerikan Koleji, Tarsus Amerikan Koleji (Tarsus Saint Paul Enstitüsü), Bursa Amerikan Koleji, Antep Amerikan Koleji, İstanbul Robert Koleji, İstanbul Amerikan Kız Koleji bu okulların Anadolu'da önemli etki yapmış olanlarıdır.

Misyonerler yardım kurumları kurarak da Anadolu'da etkili olmuşlardır. Bu kurumlarla Anadolu'da uzun süre kalabilmek için yatırım yapmışlardır. Çünkü aciz durumdaki insanlara, şifa bekleyenlere dini telkin yapmak daha kolay olduğu için bu yolu kullanmışlardır. Anadolu'da tıbbi misyonlar kurmuşlardır. Açtıkları hastanelerle yaralıları ve hastaları tedavi ederken bir yandan da misyonerlik faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.

KAYNAKÇA

A. ARŞİV BELGELERİ:

Papers of the American Board of Commissioners for Foreign Mission (P.A.B.C.F.M.), Reel: 582 Belge No: 4.

P.A.B.C.F.M., Reel: 618 Belge No: 713.

B. TETKİKLER

KOCABAŞOĞLU, Uygur, **Anadolu'daki Amerika,** İmge Kitap Evi, 2000 Ankara
STRONG, William E., **The Story Of The American Board, The Pilgrim Press,** Nonwood 1910.

STONE, Frank Andrews, **Academies For Anatolia,** University Pres of America, London 1984.

WHITE, George E., **Bir Amerikan Misyoneri'nin Merzifon Amerikan Koleji Hatıraları,** (Çeviren; Cem Tarık Yüksel), İstanbul 1995.

YÜCEL, İdris, **Kendi Belgeleri Işığında Amerikan Board'ın Osmanlı Ülkesindeki Teşkilatlanması,** Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri 2005.